

IMMANUEL KANT

Τα θεμέλια
της Μεταφυσικής των ηθών

ΙΑΝΝΙΝΟ ΠΑΤΡΙΟΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

σκοποί, τους οποίους βάζει ένα έλλογο ον αυθαίρετα ως αποτελέσματα της πράξης του (σκοποί που αφορούν το περιεχόμενο), είναι όλοι σχετικοί· γιατί η αξία τους στηρίζεται στη σχέση τους προς την ικανότητα για πόθο, η οποία χαρακτηρίζει το υποκείμενο· αυτή η αξία όμως δεν μπορεί να παράσχει καθολικά αξιώματα, δηλαδή πρακτικούς νόμους αναγκαίους για κάθε έλλογο ον και για κάθε θέληση. Όλοι αυτοί οι σχετικοί σκοποί αποτελούν το θεμέλιο μόνο για υποθετικές προστακτικές.

Αλλά εάν υποθεθεί ότι υπάρχει κάτι του οποίου η ύπαρξη καθ' εαυτήν έχει απόλυτη αξία, κάτι που ως αυτοσκοπός μπορεί να είναι το θεμέλιο ορισμένων νόμων, τότε αυτό και μόνο αυτό θα είναι το θεμέλιο μιας ενδεχόμενης κατηγορικής προστακτικής, δηλαδή του ηθικού νόμου.

65 Ισχυρίζομαι λοιπόν ότι: ο άνθρωπος και γενικά κάθε έλλογο ον υπάρχει ως αυτοσκοπός, όχι απλά ως μέσο για την αυθαίρετη χρήση της τάδε ή της δείνα θέλησης· ο άνθρωπος πρέπει να θεωρείται πάντα συνάμα σαν σκοπός σε όλες τις πράξεις του, είτε αυτές στρέφονται προς τον εαυτό του είτε προς άλλα έλλογα όντα¹⁰⁴. Όλα τα αντικείμενα των ροπών έχουν μόνο σχετική¹⁰⁵ αξία· γιατί εάν δεν υπήρχαν ροπές και οι ανάγκες που στηρίζονται πάνω τους, τα αντικείμενά τους θα ήταν χωρίς αξία. Αλλά και οι ίδιες οι ροπές ως πηγές αναγκών όχι μόνο δεν έχουν απόλυτη αξία, ώστε να επιθυμούνται αυτές οι ίδιες, αλλά και πρέπει να είναι γενική επιθυμία κάθε έλλογου όντος η πλήρης απελευθέρωσή του απ' αυτές. Η αξία κάθε πράγματος το οποίο μπορεί να πετυχαίνεται με την πράξη μας, είναι πάντα σχετική [= κάτω από όρους]. Τα όντα, των οποίων η ύπαρξη δεν εξαρτάται από τη θέλησή μας αλλά από

104. [Το πρόβλημα που απασχολεί εδώ τον Καντ, έχει ως εξής: πώς μπορεί ο ηθικός νόμος να ισχύει απόλυτα; υπάρχει διόλου μια απόλυτη αξία που τον στηρίζει; Η απάντηση που παρέχεται, είναι μια πεποίθηση που θεμελιώνει ολόκληρο τον δυτικό πολιτισμό: υπάρχει ένα ον που δεν επιτρέπεται να ισχύει μόνο ως μέσο, γιατί είναι αυτοσκοπός· πρόκειται για το ανθρώπινο πρόσωπο. Δες επίσης Κριτ. τ. πρακτ. λογικής A155-6: «Ο ηθικός νόμος είναι ιερός και απαραβίαστος. Ο άνθρωπος είναι βέβαια αρκετά ανίερως, αλλά η ανθρωπότητα στο πρόσωπό του πρέπει να είναι απαραβίαστη. Μέσα σε ολόκληρη την πλάση μπορούν όλα όσα θέλουμε και όλα όσα είναι στην εξουσία μας, να χρησιμοποιούνται μόνο ως μέσο· μόνο ο άνθρωπος, και μαζί κάθε έλλογο πλάσμα, είναι αυτοσκοπός.»]

105. [σχετική; μεταφράζω έτσι τον όρο *bedingt*, που σημαίνει κυρίως: κάτω από όρους, κάτω από ορισμένες συνθήκες. Αυτό που υπόκειται σε όρους δεν είναι απόλυτο, και με αυτό το νόημα είναι σχετικό.]

τη φύση, εάν είναι άλογα όντα έχουν σχετική αξία ως μέσα, και γι' αυτό ονομάζονται πράγματα· αντίθετα τα έλλογα όντα ονομάζονται πρόσωπα: η φύση τους τα ξεχωρίζει ως αυτοσκοπούς, δηλαδή ως κάτι που δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο ως μέσο. Άρα ένα πρόσωπο περιορίζει την αυθαίρετη θέληση (και είναι αντικείμενο σεβασμού). Τα πρόσωπα δεν είναι λοιπόν απλώς υποκειμενικοί σκοποί, των οποίων η ύπαρξη ως αποτέλεσμα των πράξεών μας έχει μόνο για μας μιαν αξία· παρά είναι αντικειμενικοί σκοποί, είναι δηλαδή όντα των οποίων η ύπαρξη είναι αυτοσκοπός, και μάλιστα τέτοιου είδους, που δεν μπορεί να αντικατασταθεί από έναν άλλο σκοπό και να γίνει ένα απλό μέσο, γιατί χωρίς αυτόν δεν θα μπορούσε να βρεθεί ποτέ τίποτα που να κατέχει απόλυτη αξία.

66 Αλλά εάν κάθε αξία ήταν σχετική [= κάτω από όρους] και συνεπώς τυχαία, δεν θα μπορούσε να βρεθεί για τη λογική ένα ανώτατο ηθικό αξίωμα.

Αν λοιπόν πρέπει να υπάρχει ένα ανώτατο πρακτικό αξίωμα και μια κατηγορική προστακτική σχετικά με την ανθρώπινη θέληση, αυτή η προστακτική πρέπει να προκύπτει από την παράσταση του τί είναι ένας αναγκαίος σκοπός για κάθε έλλογο ον, γιατί αυτός είναι αυτοσκοπός, αποτελεί ένα αντικειμενικό αξίωμα της θέλησης και συνεπώς μπορεί να χρησιμεύσει ως καθολικός πρακτικός νόμος. Το θεμέλιο αυτού του αξιώματος είναι: η έλλογη φύση υπάρχει ως αυτοσκοπός. Ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται αναγκαστικά την ύπαρξή του ως τέτοια έλλογη φύση, άρα αυτό είναι ένα υποκειμενικό αξίωμα των ανθρώπινων πράξεων. Αλλά και κάθε άλλο έλλογο ον θεωρεί την ύπαρξή του κατά τον ίδιο τρόπο εξαιτίας του ίδιου ορθολογικού θεμέλιου που ισχύει και για μένα¹⁰⁶. το αξίωμα είναι λοιπόν συνάμα αντικειμενικό αξίωμα, ανώτατο πρακτικό θεμέλιο, από το οποίο πρέπει να μπορούν να πηγάζουν όλοι οι νόμοι της θέλησης. Άρα η πρακτική προστακτική θα διατυπωθεί ως εξής: Πράττε έτσι ώστε να χρησιμοποιείς την ανθρωπότητα, τόσο στο πρόσωπό σου όσο και στο πρόσωπο κάθε άλλου ανθρώπου, πάντα ταυτόχρονα ως σκοπό και ποτέ μόνο ως μέσο. Θα διερευνήσουμε τώρα, αν αυτό το αξίωμα μπορεί να πραγματοποιηθεί.

67 Για να παραμείνω⁸ στα προηγούμενα παραδείγματα:¹⁰⁷

106. [Σημ. του Καντ:] Καταθέτω αυτή την πρόταση εδώ ως αίτημα. Στο τελευταίο κεφάλαιο θα εξηγηθούν τα θεμέλιά της.

107. [Αφού η κατηγορική προστακτική διατυπώθηκε από μια καινούρια

Πρώτον: Σύμφωνα με την έννοια του αναγκαίου καθήκοντος απέναντι στον εαυτό μου, εκείνος που έχει κατανοήσει να αυτοκτονήσει θα πρέπει να αναρωτηθεί, εάν αυτή η πράξη του μπορεί να συμβιβαστεί με την ιδέα της ανθρωπότητας ως αυτοσκοπού. Αν αυτοκτονεί για να γλυτώσει από μια δύσκολη κατάσταση, χρησιμοποιεί ένα πρόσωπο μόνο ως μέσο, για να διατηρήσει μια υποφερτή κατάσταση έως το τέλος της ζωής του. Αλλά ο άνθρωπος δεν είναι πράγμα, δηλαδή κάτι που μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο ως μέσο, αλλά οφείλει σε όλες τις πράξεις του να θεωρείται πάντα ως αυτοσκοπός. Άρα δεν μπορώ να διαθέσω τον άνθρωπο στο πρόσωπό μου, να τον ακρωτηριάσω, να τον φθειρώ ή να τον σκοτώσω. (Το να καθοριστεί αυτό το αξίωμα ακριβέστερα ώστε να αποφευχθεί κάθε παρερμηνεία, είναι υπόθεση της κατεξοχήν Ηθικής· γι' αυτό θα παρακάμψω προβλήματα όπως εάν πρόκειται να ακρωτηριάσω τα μέλη μου για να γλυτώσω από το θάνατο, ή να διακινδυνεύσω τη ζωή μου για να την σώσω από κάποιο βέβαιο κίνδυνο κλπ.).

Δεύτερο: Σχετικά με τα αναγκαία ή υποχρεωτικά καθήκοντα προς τους άλλους, εκείνος που σκέπτεται να δώσει μια ψεύτικη υπόσχεση θα ιδεί αμέσως, ότι έτσι θα χρησιμοποιήσει έναν άλλο 68 άνθρωπο μόνο ως μέσο, σαν αυτός να μην είναι ταυτόχρονα αυτοσκοπός. Γιατί ο άνθρωπος, τον οποίο με μια τέτοια υπόσχεση θέλω να εκμεταλλευτώ για τους σκοπούς μου, δεν μπορεί να συμφωνήσει με τον τρόπο που πράττω απέναντί του κι έτσι να αποτελέσει το σκοπό αυτής της πράξης. Αυτή η διαφωνία με το αξίωμα των άλλων ανθρώπων γίνεται σαφέστερη, όταν παραβιάζεται η ελευθερία και η ιδιοκτησία κάποιων ανθρώπων. Γίνεται τότε σαφές ότι όποιος παραβαίνει τα δικαιώματα των άλλων, θέλει να χρησιμοποιήσει το πρόσωπο των άλλων μόνο ως μέσο, χωρίς να σκέπτεται ότι οι άλλοι ως έλλογα όντα πρέπει πάντα να θεωρούνται και ως σκοποί, δηλαδή ως όντα που μπορούν να αποτελούν ταυτόχρονα το σκοπό αυτής της πράξης¹⁰⁸.

άποψη, ο Καντ ξαναφέρει στο προσκήνιο τα τέσσερα παραδείγματα που ανέφερε παραπάνω, για να δείξει ότι οποτεδήποτε παραβαίνει κάποιος το καθήκον του, χρησιμοποιεί τον άνθρωπο (είτε πρόκειται για τον εαυτό του είτε για τους άλλους) όχι ως σκοπό αλλά ως μέσο.]

108. [Σημ. του Καντ:] Αυτό δεν σημαίνει ότι η κοινή ηθική εντολή: quod tibi non vis fieri κτλ. [= «ό,τι δεν θέλεις να σου κάνουν, μην το κάνεις σε άλλους»] μπορεί να χρησιμεύσει ως κανόνας ή ως αξίωμα. Γιατί αυτή η εντολή είναι απλώς

Τρίτο: Σχετικά με το συμπτωματικό (αξιέπαινο) καθήκον 69 προς τον εαυτό μου¹⁰⁹, δεν αρκεί να μην καταπολεμά η πράξη μου την ανθρωπότητα στο πρόσωπό μου ως αυτοσκοπό· πρέπει και να συμφωνεί με την ανθρωπότητα. Μέσα στην ανθρωπότητα υπάρχουν ικανότητες για μεγαλύτερη τελειότητα, που η φύση επιδιώκει μέσα μου σχετικά με την ανθρωπότητα. Το να αμελώ αυτές τις ικανότητες, μπορεί να συμβιβάζεται με την επιβίωση της ανθρωπότητας ως αυτοσκοπού, αλλά δεν συμβιβάζεται με την προώθηση αυτού του σκοπού.

Τέταρτο: Σχετικά με το αξιέπαινο καθήκον προς τους άλλους, ο φυσικός σκοπός όλων των ανθρώπων είναι η ευτυχία τους. Η ανθρωπότητα θα μπορούσε βέβαια να διατηρηθεί ακόμα και αν κανένας δεν εργαζόταν για την ευτυχία των άλλων, αρκεί να μην έβαζαν σκοπό την καταστροφή της· αλλά αυτή είναι μια καθαρά αρνητική και όχι θετική συμφωνία με την ιδέα της ανθρωπότητας ως αυτοσκοπού, εάν καθένας δεν προσπαθεί συνάμα να προωθήσει τους σκοπούς των άλλων ανθρώπων, όσο του είναι δυνατό. Γιατί οι σκοποί κάθε υποκειμένου, το οποίο είναι αυτοσκοπός, οφείλουν να είναι και δικό μου σκοπό όσο αυτό είναι δυνατό, εάν εκείνη η ιδέα είναι εντελώς αποτελεσματική επάνω μου.

Αυτό το αξίωμα, ότι η ανθρωπότητα και κάθε έλλογο πλάσμα είναι αυτοσκοπός (αξίωμα που περιορίζει σε ανώτατο βαθμό την 70 ελευθερία των πράξεων), δεν πηγάζει από την εμπειρία. Αφενός γιατί είναι καθολικό αξίωμα, που ισχύει για όλα τα έλλογα όντα γενικά, και άρα δεν μπορεί να είναι εμπειρικό· αφετέρου γιατί δεν παρουσιάζει την ανθρωπότητα ως υποκειμενικό σκοπό των ανθρώπων, δηλαδή ως αντικείμενο το οποίο θέτουμε εμείς οι ίδιοι ως σκοπό, αλλά [παρουσιάζει την ανθρωπότητα] ως αντικειμενικό σκοπό, ο οποίος οποιουσδήποτε σκοπούς και αν έχουμε, συγκροτεί ως νόμος τον ανώτατο περιοριστικό όρο κάθε υποκειμενικού

παράγωγο του ηθικού νόμου τον οποίο ανέπτυξα παραπάνω, αν και με κάποιους περιορισμούς: δεν μπορεί να γίνει καθολικός νόμος, γιατί δεν περιέχει το πρόσταγμα του καθήκοντος προς τον εαυτό μου και ούτε των ευεργετικών καθήκοντων προς τους άλλους (πολλοί θα συμφωνούσαν ευχαρίστως να μην τους ευεργετεί κανείς, αρκεί να μην έχουν και αυτοί την υποχρέωση να ευεργετούν), και ούτε περιέχει το πρόσταγμα των αμοιβαίων υποχρεωτικών καθήκοντων με μια τέτοια εντολή θα επιχειρηματολογούσε ο εγκληματίας κατά του δικαστή κτλ.

109. [Αυτό το καθήκον είναι ότι πρέπει να καλλιεργώ τα ταλέντα μου και να μην τα παραμελώ για χάρη της διασκέδασής μου.]